

НОВІ ПОЛІТИЧНІ РЕАЛІЇ В ЄВРОПІ І СВІТІ ПІСЛЯ РОЗПАДУ СРСР

© Тумашов А.В., 2001

В статті розглядається нові політичні реалії, які склалися в Європі і світі на сучасному етапі.

The article deals with the new current political European and global realities.

“Холодна війна”, її витоки, перебіг, наслідки продовжують залишатися у центрі уваги багатьох державних діячів, науковців, журналістів, зокрема в країнах, що були безпосередніми учасниками “холодної війни”. Більшість неупереджених дослідників сходиться на тому, що “холодна війна”, хоч і дещо несподівано і сенсаційно, завершилася. Це твердження базується на тому, що по-перше, відбувся розпад СРСР, колись однієї з наймогутніших комуністичних імперій у світі, одного з головних ініціаторів розпалювання, загострення “холодної війни”; по-друге, припинила свою діяльність Організація Варшавського договору – підступний політично-мілітарний блок соціалістичних країн, потенційно найнебезпечніший палій нової світової (термоядерної) війни, головний реалізатор агресивних задумів СРСР; по-третє, розпався соціалістичний табір в Європі. В колишніх соціалістичних країнах Центральної і Східної Європи відновлюються демократичні норми політичного життя. Новий лад прагне гарантувати права і свободи громадян. Були рішуче усунені від влади комуністичні партії – головні винуватці встановлення після Другої світової війни жорстоких тоталітарних комуністичних режимів з притаманними їм обмеженням демократії, прав і свобод громадян, репресіями проти “класово ворожих сил”, спотворенням цивілізованого способу життя [2].

Одним з найбільш інтригуючих, сенсаційних наслідків “холодної війни” слід визнати розвал СРСР. Є підстави стверджувати, що з розпадом СРСР у минуле відійшли епохи сталінізму і неосталінізму, більшовицького тоталітаризму, епоха, з якою значною мірою пов’язувалося смертельно небезпечне протиборство сил соціалізму і капіталізму. Містичними, нереальними виявилися претензії СРСР на ініціювання комуністичної перебудови світу, яку свого часу пророкували Маркс, Енгельс, Ленін, Сталін, Мао Цзедун та інші марксистські пророки. Реальне життя, практика реалізації сталінської моделі будівництва соціалізму розвіяли міф про можливість забезпечення “щасливого, заможного” комуністичного майбутнього всього людства, що базувалося на диктатурі, репресіях, насильстві.

Ще продовжуються наукові дискусії щодо об’єктивних і суб’єктивних причин, що обумовили обвальний розпад СРСР, припинення дії Організація Варшавського Договору, крах тоталітарних режимів в європейських країнах соціалізму. Однак незаперечним є твердження про те, що перемогу у “холодній війні” для країн Заходу приніс не прямий військовий чи економічний тиск з їх боку чи з боку НАТО. Розпад колись могутнього Радянського Союзу, припинення дії непереможної, як твердила радянська пропаганда Організації Варшавського Договору, крах соціалістичної системи в Європі відбулися головним чином в результаті трагічно саморуйнівних процесів, що мали місце і особливо загострилися в 70-80 ті роки минулого століття в СРСР, в Організації Варшавського Договору, в соціалістичних країнах Європи [1, 2].

Одна за однією соціалістичні країни Європи заявляли про припинення свого членства в Організації Варшавського Договору. Ця колись наймогутніша політично-військова структура офіційно припинила своє існування у лютому 1991 року. Неминучість глибоких

політичних, економічних, соціальних криз в європейських країнах соціалізму, в СРСР прогнозували об'єктивні науковці багатьох країн Європи, світу і СРСР. Один із впливових у минулому діячів КПРС В.Фалін у книзі “Конфлікти в Кремле. Сумерки богів по-руськи” поділяв прогноз професора Р.А. Білоусова, який заявляв, що до кінця 1989 року країни РЕВ (тобто, практично всі країни соціалізму в Європі) вступлять в полосу економічних катаклізмів з невідворотними соціальними, політичними та іншими наслідками – і це передбачення підтвердилося. Економіка соціалістичних країн не витримала брутально нав'язаного Москвою курсу на максимальне збільшення військових видатків. Це грубо суперечило національним інтересам країн-учасниць РЕВ і прискорювало зубожіння основної маси населення [6].

Невідворотні руйнівні процеси у всіх соціалістичних країнах Європи, у Збройних силах Організації Варшавського Договору, досить упереджене бачення цих процесів з боку міжнародного комуністичного руху свідчили про те, що всередині самого СРСР визріла серйозна політична, економічна, соціальна криза. Тому СРСР безнадійно втратив спроможність старими методами продовжувати утримувати у покорі колишніх близьких союзників по Європейському блоку соціалістичних країн.

Впродовж короткого часу практично у всіх союзних республіках СРСР набули сили, поширення рухи за завоювання самостійності. Кремль реагував на ці, з його точки зору, руйнівні процеси в дусі сталінського тоталітаризму жорстокими розправами над мирними демонстрантами в Баку, Тбілісі, Вільнюсі, спробою військового заколоту в Москві. Але ці провокаційні дії керівництва КПРС лише прискорили розпад СРСР [2].

Впродовж серпня-жовтня 1990 року свою незалежність проголосило 13 із 15 союзних республік колишнього Радянського Союзу. 21 грудня 1991 року Україна, Білорусь і Росія – ініціатори саморозпуску Союзу РСР оголосили про заснування на теренах вже неіснуючого СРСР нового демократичного об'єднання держав – Співдружності Незалежних Держав. Згодом до них приєдналися ще вісім союзних республік колишнього Союзу РСР. Головний наслідок розпаду СРСР полягає у докорінній зміні геополітичної ситуації на європейській, світовій аренах, у новій розстановці політичних і військових сил, які домінуватимуть у XXI столітті. США, НАТО, як виявилось, не здійснюючи безпосереднього силового тиску, не провокуючи, точніше, уникаючи збройного зіткнення з СРСР, військовими формуваннями Організації Варшавського Договору, опинилися в ролі переможця у “холодній війні”. Західні країни, НАТО продемонстрували, що відстоювання ідеалів демократії, громадянських прав і свобод, послідовна боротьба проти тиранії, тоталітарних репресивних режимів, що уособлювали собою комунізм у XX столітті як і гітлерівський фашизм, справжнє, а не уявне відстоювання миру, міжнародної безпеки спроможні забезпечити підтримку, довіру світової спільноти народів [5].

Багато західних державних, політичних діячів, аналітичні центри, що діяли в США, Великобританії, Франції за багато років до розпаду СРСР прогнозували неминучість краху ідеології і практики комунізму. Відомий американський політолог З. Бжезінський задовго до розвалу СРСР в праці “Великий провал. Народження і смерть комунізму в XX столітті” писав: “Причина, що прискорила агонії комунізму – це провал радянської політики. І справді, сьогодні, наприкінці XX століття, здається невірогідним, що радянську модель колись вважали привабливою і гідною наслідуванню. Це непорозуміння – міра того, як низько впало значення радянського досвіду в очах громадськості всього світу, однак вже були часи, не такі вже давні, коли радянська модель викликала захоплення і навіть бажання наслідувати її”. З. Бжезінський висловлював впевненість у тому, що XX століття буде віком

демократії, а не комунізму [1]. Як бачимо, прогноз виявився достатньо далекоглядним. Після закінчення “холодної війни” на політичній карті Європи з’явилася ціла низка самостійних держав, захист суверенітету, незалежності, територіальної цілісності яких владно вимагає якнайшвидших міжнародних гарантій, опори на могутньою політичну, військову силу. І як показав досвід, саме такою силою виявили себе США, НАТО, і що не менш важливо, ООН, РЄ, ОБСЄ та інші впливові європейські структури.

Різка політична переорієнтація після розпаду СРСР, Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини, Румунії, Болгарії, НДР, тобто колишніх країн соціалізму у Східній і Центральній Європі, рішуче відсторонення у них від влади комуністичних партій, пошук в цих країнах шляхів до поглиблення взаємозв’язків із Заходом, можливості вступу до Північноатлантичного альянсу викликали неоднозначну реакцію з боку Росії, яка негативно поставилася до розширення НАТО на Схід. Враховуючи нову роль і місце Росії у Європі і світі, таке її ставлення до об’єктивних змін на міжнародній арені викликало нову спіраль напруги [3,4].

Загострювали політичну ситуацію на європейському континенті і інші важливі чинники. Прибалтійські держави Литва, Латвія, Естонія, здобувши незалежність в результаті розпаду СРСР, відкрито демонстрували своє дистанціювання від Росії і водночас активно зондували можливість вступу до НАТО, приєднання до європейських політичних і економічних структур. Нові проблеми виникли у зв’язку з об’єднанням Німеччини та з включенням до структур НАТО військових формувань Німецької Демократичної Республіки і їх потужної бойової техніки. Ставало зрозумілим, що ця акція набагато збільшувала військовий потенціал НАТО у Європі.

Країни Заходу, НАТО, Росія виявляли чимало занепокоєння тим, що після розпаду СРСР солідний термоядерний арсенал і потужні засоби його доставки успадкувала Україна, Білорусь, Казахстан. Отже, раптово чисельно зріс клуб власників термоядерної зброї, зростає небезпека неконтрольованого великими державами термоядерного конфлікту. Серйозне вогнище напруги створювала і колишня Югославія. Розпад СРСР прискорив процес розпаду і Югославської Федерації. Колишні республіки Югославії: Хорватія, Словенія, Македонія, Боснія і Герцеговина наполягали на самостійності. В Косово наростало протистояння сербів і албанців. Сербське керівництво, заражене великодержавницькими амбіціями, спробувало силовими методами, репресіями приборкати непокірних сепаратистів, але це лише ускладнило ситуацію. “Пороховою бочкою”, готовою вибухнути у будь-яку мить, залишався близькосхідний конфлікт. Не затихало протиборство між арабами, палестинцями і Ізраїлем [2].

Народи Європи за цих обставин шукали надійного гаранта миру і міжнародної безпеки, яким стали Сполучені Штати Америки. Ще у роки “холодної війни” США демонстрували своє незаперечне лідерство у світі не лише завдяки велетенському економічному чи військовому потенціалу, але, головним чином, спроможністю гнучко втручатися у розв’язання гострих політичних конфліктів, виступали авторитетним посередником у заплутаних конфліктних ситуаціях. Досвід показав, що саме США конструктивно вплинули на припинення військових дій на Близькому і Середньому Сході, локалізацію палестинсько-ізраїльського конфлікту, припинення війни на Балканах.

Непомірно зростала також роль НАТО у сучасному світі. Загальне визнання здобула програма НАТО “Партнерство заради миру”. Реалізуючи цю програму, НАТівські військові формування, формування союзних до НАТО держав, зокрема і України, брали чи беруть участь у приборканні конфлікту у Боснії і Герцеговині, Косово, Македонії, Анголі, Лівані та інших вибухонебезпечних регіонах світу.

Отже, підсумовуючи вищесказане, слід підкреслити, що найважливішим геополітичним наслідком розпаду СРСР, на наш погляд, є насамперед розвінчання міфічної, реально нездійсненої ідеології і практики марксизму-ленінізму. Світ ще раз переконався у приреченості антидемократичної, злочинної, тоталітарної за суттю сталінської, брежневської моделі будівництва соціалізму. Колись могутній міжнародний комуністичний рух під впливом розвалу СРСР перестав існувати як єдине ціле. Багато компартій відійшли від сліпого наслідування марксистсько-ленінських догм і нині здебільшого поділяють ідеали світової соціал-демократії чи взагалі перестали існувати як самостійна політична сила.

На політичній карті Європи і світу, на розвалинах СРСР з'явилися нові суверенні держави Україна, Росія, Казахстан, Білорусь, Узбекистан, Азербайджан, Грузія, Литва, Латвія, Молдова та інші, які наполегливо виборюють гідне місце у європейському, світовому співтоваристві народів, налагоджують плідне, рівноправне політичне, економічне співробітництво.

Розпад СРСР обумовив по суті мирний, ненасильницький розвал і європейського соціалістичного табору. Колишні соціалістичні країни Європи – Польща, Угорщина, Румунія, Болгарія, Чехія, Словаччина, ліквідувавши владну однопартійну монополію компартії, послідовно відновлюють норми демократичного політичного життя, налагоджують нормальні стосунки з європейськими та світовими політичними, економічними фінансовими, військовими структурами, зокрема з НАТО. Деякі колишні соціалістичні країни Європи вже стали повноправними членами Північноатлантичного альянсу. Успішно розв'язалася проблема об'єднання НДР і ФРН. Об'єднана Німеччина стала потужним чинником забезпечення стабільності і миру в Європі. Докорінно змінилась миротворча роль у світі США, НАТО. Як показали драматичні події останнього часу в колишній Югославії, саме США, НАТО відіграли вирішальну роль у завоюванні і зміцненні миру і безпеки в цьому регіоні. Неупереджений аналіз переконує у тому, що роль, значення США, НАТО як найпотужнішої військово-політичної сили в сучасних умовах буде зростати протягом наступних десятиріч [5].

Зауважимо, що останнім часом помітно зросла роль у забезпеченні миру і міжнародної безпеки Азіатсько-Африканського регіону, багатого людськими, природними, енергетичними ресурсами, зокрема, таких країн як Китай, Японія, Індія. На розвалинах СРСР утворилася нова співдружність держав і народів – СНД. Успішна життєдіяльність цієї організації, як показала практика останнього десятиріччя, значною мірою залежить і від рівноправної взаємодії всіх держав, взаємоповаги до суверенітету та територіальної цілісності.

По-новому сприймаються нова роль в Європі і світі незалежної Росії. Відмова її від імперських амбіцій, конструктивний вклад у розв'язання глобальних енергетичних, екологічних, продовольчих, військових проблем забезпечать авторитет і визнання нової, більш вагомій ролі Росії в сучасному світі.

“Холодна війна” змінилася налагодженням рівноправних добросусідських відносин між державами світу, більш ефективним втручанням ООН, міжнародної спільноти держав і народів у попередження чи ліквідацію вогнищ напруги у різних регіонах світу. На жаль, ще не вдалося подолати прояви агресивного мусульманського фундаменталізму, релігійного екстремізму, а також все ще існуючі військові конфлікти на Близькому Сході і в Афганістані, колишній Югославії та інших регіонах світу.

Після розпаду СРСР визнання і симпатії більшості країн світу завойовує незалежна Україна. Своїми виваженими зовнішньополітичними акціями, односторонньою відмовою

від володіння потужним термоядерним потенціалом, закриттям Чорнобильської АЕС, активною участю українських воїнів у миротворчих операціях ООН незалежна Україна впевнено торує собі шлях у краще майбутнє.

1. Бжезинський З. Большой провал. Агонія комунізму. В кн. Квинтессенція: Филос. альманах / Сост.: В. Мудрагей. В.И. Усанов. – М., – 1990. С.256 -277. 2. Дюрозель Жан-Батіст. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Пер. з фр. Є. Марічева, Л.Погорелової, В.Чайковського. – К., – 1995.-903 с. 3. Корниенко Г.М. “Холодная война”: Свидетельство ее участника. – М., – 1995. 288 с. 4. Киссинджер Г. Дипломатия / Пер. с англ. В.В. Львова. –М., – 1997. – 848 с. 5. НАТО. Довідник. – К., – 1999. –543 с. 6. Фалин В. Конфликты в Кремле. Сумерки богов по-русски. – М., 1999. – 394 с.

А.Л. Папікян

СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ (1992-1998 рр.)

© Папікян А.Л., 2001

Досліджено становлення системи військової освіти в Україні протягом 1992-1998 років. Розглянуто питання розвитку мережі військових навчальних закладів, проаналізовано основні вимоги керівних документів щодо діяльності системи військової освіти та окреслені її завдання, напрями і шляхи реформування.

The article studies the establishment of the system of military education in Ukraine during 1992-1998. It touches upon the problem of the development of the military educational network, analyzes the basic requirements of the guiding documents concerning the activity of the military system of education and shows its functions missions and ways of reforming.

Питання необхідності реформування системи військової освіти постало ще в Радянському Союзі. Так, наприкінці 80-х – початку 90-х років ця проблема широко розглядалась на державному рівні. У засобах масової інформації йшло активне її обговорення [1]. Необхідність реформи у цій сфері обґрунтовувалась необхідністю підготовки офіцерських кадрів високої кваліфікації, які б відповідали вимогам сучасності. Систему військової освіти в той період почали жорстко критикувати. Про це йшлося в багатьох публікаціях на сторінках різноманітних газет і журналів. “Військові навчальні заклади, – писав у своїй статті В.Синіцин, – давно і справедливо критикують за прорахунки у підготовці офіцерських кадрів. Це і низькі практичні навички експлуатації техніки та озброєння, і невміння працювати з особовим складом, що затягує період становлення молодих офіцерів” [2]. Не менш важливою причиною, яка вимагала реформи військової освіти, була необхідність подальшого пошуку нових форм навчання, удосконалення самої системи, в якій “зміст та методи навчання не можуть залишатись раз і назавжди заданими і зберігати свою ефективність у динамічно змінюваних умовах” [3].

Пропозиції та поради щодо проведення реформи військової освіти були надзвичайно різноманітними – “від поточного “косметичного” ремонту до повної перебудови всієї системи